

ΑΓΝΩΣΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ «ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΠΑΘΩΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ»

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ στιχούργημα πὸν γιὰ πρώτη φορὰ δημοσιεύομε ἐδῶ¹ σώζεται στὸν ἑλληνικὸ κώδικα 2Qq - A - 78 τῆς Biblioteca Comunale τοῦ Παλέρμου². Ὅπως δείχνουν οἱ φωτογραφίες τῶν τελευταίων φύλλων (80r - 91v) τοῦ κώδικα πὸν τὸ περιέχουν, τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει ἀντιγραφῆ τὸ 16^ο αἰῶνα ἀπὸ καλλιγράφου, ἀλλὰ ἀνορθόγραφο ἀντιγραφέα. Εἶναι τὸ τελευταῖο κείμενο τοῦ κώδικα, πὸν εἶναι δυστυχῶς κολοβὸς καὶ δὲ μᾶς παραδίδει παρὰ μόνον τοὺς πρώτους 112 στίχους.

Τὸ ποίημα φέρει (φ. 80r) τὴν ἐπιγραφή :

*Λόγοι παρακλητικοὶ εἰς τὰ τί | μια καὶ ἅγια πάθη τοῦ κ(υρίου)
| ἡμῶν Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστοῦ). κ(α)ὶ θρόνος τῆς ὑ(περα)γ(ία)ς | Θεο-
τόκου.*

Πρόκειται γιὰ στιχούργηση, σὲ μορφή δραματικοῦ διαλόγου καὶ σὲ δεκαπεντασύλλαβους ὁμοιοκατάληκτους δημοτικούς στίχους, τῆς εὐαγγελικῆς ἀφήγησης τῶν Παθῶν τοῦ Χριστοῦ.

Γιὰ τὸν ποιητὴ τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ «Μυστηρίου τῶν Παθῶν» δὲν ἔχομε καμμιά μαρτυρία. Μποροῦμε ὅμως ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ κειμένου νὰ συμπεράνωμε μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα πὸς ὁ ποιητὴς ἦταν Κρητικὸς καὶ πὸς σύνθεσε τὸ ἔργο του τὸ 16^ο αἰῶνα. Ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα πὸν ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ (ἢ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ) στὸ κρητικὸ ἰδίωμα ἀναφέρομε τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ, ὅπως

¹) Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ κειμένου ὀφείλεται στὸ δεύτερο ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἢ κριτικὴ του ἔκδοσης, καθὼς καὶ τὸ κύριο μέρος τῆς εἰσαγωγῆς, οἱ σημειώσεις καὶ τὸ γλωσσάριο, στὸν πρώτο.

²) Ὁ κώδικας αὐτὸς δὲν περιλαμβάνεται στὸν κατάλογο τοῦ Augusto Mancini, Codici greci della Biblioteca Comunale di Palermo, στὰ «Studi Italiani di Filologia Classica», τόμ. VI (1898), σ. 459 - 469. Μονάχα στὴν ἔκδοση τῆς Biblioteca Nazionale di Palermo, «Mostra di manoscritti in occasione dell' VIII Congresso Internazionale di Studi Bizantini», Palermo, 3/10 Aprile 1951, σ. 12 ὁ κώδικας σημειώνεται μὲ τὸν ἀριθμ. 17 ἔτσι : «17) EUCHOLOGIUM GRAECUM. Ms. cart., mm. 100x75, cc. nn. 91, scritto a piena pagina, sec. XV. Capilettere e frangi in rosso». Ἐν τὰ πρώτα κείμενα τοῦ κώδικα γράφτηκαν τὸ 15^ο αἰῶνα, δὲν τὸ ξέρομε, γιὰτὶ δὲν ἔχομε φωτογραφίες τους· ἔκεινο πάντως πὸν μᾶς ἐνδιαφέρει πρέπει νὰ εἶναι τοῦ 16^{ου}.

τὰ ῥήματα γδέχομέστε στ. 26, κάτεχε στ. 35, 111, κατέχετε στ. 15, γροικᾶς στ. 82, κομπώσης στ. 49, ἀναπεύεστε στ. 37, τὰ ὀνόματα κρητήριον στ. 4, 36, ζουγκλὸς στ. 105, τὰ ἄκλιτα μᾶλλιος στ. 34, εἶντα στ. 81, 89, γιάντα στ. 80, γιαῦτος στ. 112, διαταῦτος στ. 71, ὄντιεν στ. 99, τόμου στ. 108, καθημερονὸ (ἐπίρο.) στ. 8, 46, 57, γοργόν (ἐπίρο.) στ. 5, 14, δαμί στ. 78, τοὺς συχνοὺς ῥηματικούς τύπους σὲ - σι(ν) (λέγουσιν στ. 45, 64, 74, 81, λέοι στ. 53, ψηροῦσιν στ. 10, πᾶσι στ. 88, ποῦσιν στ. 9, πληρωθοῦσι στ. 59, μιλοῦσι στ. 60, πειρακῆκασιν στ. 33) καὶ προπίντων τὴν πρόταξη τῆς ἀντωνυμίας στὴν προστακτικὴ φράση ὡς θέλετε τὸν κάμετε στ. 44, συντακτικὸ φαινόμενο ποῦ εἶναι ἀπὸ τὰ πιδ ἰδιόρρυθμα γνωρίσματα τῆς κρητικῆς διαλέκτου³. Ἀντίθετα, κανένα γλωσσικὸ στοιχεῖο δὲ βρίσκεται στὸ κείμενο ποῦ νὰ μὴν εἶναι κρητικὸ, ἔκτος ἴσως ἀπὸ τὴ σύνταξη τούτους ὁποῦ σὲ φέρνω στ. 41 (ἀντί: σ ο ὦ φέρνω) καὶ κρητήριον νὰ τὸν δώσουν στ. 4 (ἀντί: τ ο ὦ δώσουν), ποῦ κι' αὐτὴ ὁμως μπορεῖ ν' ἀποδοθῆ σὲ ἀρχαῖο μὸ (πρόκειται γιὰ μεσαιωνικὴ σύνταξη) ἢ σὲ παραφθορὰ τοῦ κειμένου. Φυσικὰ, μερικὰ ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα τοῦ κειμένου δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ περιορισμένα στὸ κρητικὸ ἰδίωμα, ἀλλὰ ἀπαντοῦν καὶ σ' ἄλλα ἰδιώματα, ἀκόμη καὶ στὰ ἑλληνικὰ τῆς Κίτω Ἰταλίας, πρᾶμα ποῦ δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπόθεση, ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφο προέρχεται ἀπὸ τὸ Παλέομο, ὁ ἀντιγραφῆς του νὰ καταγόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἐκείνη⁴. Γιὰ τὸ συγγραφέα ὁμως τοῦ κειμένου δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξη καμμιά ἀμφιβολία πὼς ἦταν Κρητικὸς καὶ πὼς ἔγραψε, ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνω, τὸ 16^ο αἰῶνα: Γλωσσικὰ στοιχεῖα χαρακτηριστικὰ τοῦ κρητικοῦ ἰδιώματος τοῦ 16^{ου} αἰῶνα⁵ βρίσκονται στὸ κείμενο ἀρκετὰ, ὅπως ἡ ἔκφορὰ τοῦ μέλλοντος ὄχι ἀκόμη μετὰ τὸ θὰ καὶ ὑποτακτικὴ, ἀλλὰ μετὰ τὸ θέλω καὶ ἀπαρέμφατο (θέλει προδοθῆ στ. 3, θέλει ἀπαρηνηθῆ στ. 16, θέλει ἀπλώσει στ. 19, θὲ προδώσει στ. 20, λαβῶσει θέλουν στ. 29, θέλετε πειρακῆ στ. 27, πάγει θέλω στ. 32, θέλει εἶσται στ. 75, θέλει πά, στ. 90) ἢ μετὰ τὸ θέλω καὶ ὑποτακτικὴ (θέλει νὰ γενῆ στ. 2, θὲ προδώσω στ. 23, θὲ νὰ σᾶς μιλήσω στ. 1), ἢ χρῆση τοῦ ἀρηνητικοῦ οὐδὲν στ. 10, 81, 104 (ἀλλὰ καὶ δὲν στ. 17, 50, 55, 91), οἱ τύποι ἐποῖκεν

³) Βλ. Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ ὁμιλουμένης καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἰδιώματος τῆς Ἀγ. Βαρβαρας καὶ περιχώρων, «Ἀθηνᾶ», τόμ. 38 (1926), σ. 146 - 147.

⁴) Βλ. τίς γλωσσικὲς παρατηρήσεις ποῦ ἐπιτάσσει στὸ τέλος τῆς Εἰσαγωγῆς ὁ δεύτερος ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

⁵) Βλ. γι' αὐτὰ καὶ γιὰ τὴ σημασία ποῦ ἔχουν γιὰ τὴ χρονολόγησιν τῶν κειμένων ὅσα γράφει ὁ Στ. Ξανθοῦ διδῆς στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μεγάλης ἐκδοσης τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» (Ἠράκλειον, 1915), σ. LVI - LIX.

στ. 99 (ἀλλὰ καὶ ἔκαμε στ. 89), ἴτις στ. 77 (ἀλλὰ καὶ ἔτιζι στ. 26, 102), ἢ σύνταξι *ἐκ τὸν καιρὸν* στ. 98 κ. ἄ.

Τὸ στιχοῦργημα—ὅσο μᾶς ἐσώθηκε—ἀρχίζει μὲ τὸ συμβούλιον τῶν ἀρχιερέων γιὰ τὴ σύλληψιν τοῦ Χριστοῦ (στ. 1 - 10) καὶ περιλαμβάνει ἔπειτα τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα (στ. 11 - 14), τὸ μυστικὸν δεῖπνον (στ. 15 - 35), τὴν προσευχὴν τοῦ Χριστοῦ στὴ Γεθσημανὴ (στίχοι 36 - 38, πού εἶναι τὸ τέλος τῆς μονάχα, γιὰ τὴν ἀρχὴν ἔχει παραπέσει), τὴν σύλληψιν τοῦ Χριστοῦ (στ. 39 - 60) καὶ τέλος τὴν ἀνάκρισίν του ἀπὸ τὸν Πιλάτον (61 - 112). Τὸ μέρος πού λείπει ἀπὸ τὸ τέλος θὰ περιλάμβανε ἀσφαλῶς, ὅπως φανερώνει ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἔργου, τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ θρῆνον τῆς Θεοτόκου, δηλαδὴ τὰ δύο κυριώτερα ἐπεισόδια τοῦ θεϊκοῦ μαρτύριου.

Τὰ πρόσωπα πού συνδιαλέγονται εἶναι: ὁ Χριστός, ὁ Πέτρος, ὁ Ἰούδας, οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, ὁ Κεντηρίων, ὁ Πιλάτος καί, τέλος, ἀπ' οὐτοῦς πού εἶχαν γιαντρευτῆ ἀπὸ τὸ Χριστό, ὁ παράλυτος, ὁ τυφλὸς καὶ ἡ αἰμορροοῦσα.

Ἡ ἐξάρτησις τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τῆς ἀντίστοιχης εὐαγγελικῆς περικοπῆς εἶναι ὀλοφάνερη. Τὸ ἔργο του δὲν εἶναι παρὰ μεταφορὰ σὲ δημοτικὸς στίχους τῶν περικοπῶν αὐτῶν, σχεδὸν κατὰ λέξιν. Ὁ ποιητὴς ἀκολουθεῖ προπάντων τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου. Ἔτσι οἱ στίχοι 1 - 76 ἀντιστοιχοῦν στὸ κεφάλαιον κς' (1 - 64) τοῦ Ματθαίου καὶ οἱ στίχοι 81 - 92 στὸ κεφάλαιον κζ', 13 - 24. Μονάχα οἱ στίχοι 77 - 80 καὶ 95 - 96 εἶναι παρμένοι ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου (κεφ. ιη', 22 - 23 καὶ ιθ', 12)⁶ καὶ οἱ στίχοι 97 - 110 προέρχονται ἀπὸ τὸ γνωστὸν ἀπόκρυφον Εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου *Acta (Gesta) Pilati*, κεφ. VI - VIII πού μᾶς ἔχει παραδοθῆ σὲ δύο ἑλληνικὰ μορφεῖς (ἔκδ. Tischendorf⁷, 1876, σ. 210 - 286 = A καὶ σ. 287 - 332 = B) καὶ μιὰ λατινικὴ (*ibid.*, σ. 333 - 388). Οἱ μόνες εὐαγγελικῆς περικοπῆς πού ὁ ποιητὴς ἔκρινε σκόπιμον νὰ παραλείψῃ εἶναι τὸ ἐπεισόδιον τῆς Μυροφόρου (Ματθ. κς', 6 - 13), τὸ «λάβετε, φάγετε..» κλπ. (Ματθ. κς', 26 - 29) καὶ τέλος ἡ μεταμέλεια καὶ ἡ αὐτοκτονία τοῦ Ἰούδα (Ματθ. κζ', 1 - 10)⁷.

Ὁ τρόπος τῆς ποιητικῆς διασκευῆς εἶναι ἐντελῶς δουλικός: Ὁ

⁶) Καὶ ἡ περὶ τὴν ὑπόδειξιν πού βρῖσκεται μπροστὰ ἀπὸ τὸ στίχον 53 «*ὅπου ἔκοπεν ὁ Πέτρος τοῦ Μάλχου τὸ ὄτιον*», μαζὶ μὲ τὸ στίχον αὐτό, ἔχει τὴν πηγὴν τῆς ἀσφαλῶς στὸ χωρίον τοῦ Ἰωάννου ιη', 10 - 11, ἀφοῦ οἱ ἄλλοι εὐαγγελιστῆς δὲν ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Μάλχου.

⁷) Γιὰ τὰ χάσματα τῆς παράδοσης τοῦ κειμένου, πού δὲν ἐξυπακούουν ὅμως τὴν παράλειψιν τοῦ στιχοῦργου, ἀλλὰ ἀπλῶς τοῦ ἀντιγραφέα, βλ. τῆς Σημειώσεως τοὺς στ. 35 - 36, 55 - 56 καὶ 104 - 105.

ποιητής, τις πιά πολλές φορές, μεταφέρει σέ στίχους σχεδόν αὐτούσια τὰ εὐαγγελικὰ λόγια καί μέ τήν ἴδια διαδοχική σειρά, συντέμνοντας μᾶλλον παρὰ ἀναπτύσσοντας τὰ χωρία. Λίγοι εἶναι οἱ στίχοι ἐκεῖνοι πού φαίνονται καθαρές προσθήκες τοῦ ποιητῆ, ὅπως τὰ προδοτικά λόγια τοῦ Ἰούδα (στ. 43 - 48) καί οἱ κατηγορίες καί παρορμήσεις τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Πιλάτο (στ. 61 - 66, 69 - 72, 93 - 94, 111 - 112), πού δὲν ἔχουν ἀκριβῶς ἀντίστοιχο εὐαγγελικὸ χωρίο (στ. 17 - 18, 36, 51 - 52) ἢ πού εἶναι ἀπηχήσεις ἀπὸ ἄλλα μέρη τοῦ Εὐαγγελίου (στ. 7 - 8 = Ματθ. β', 1 - 13). Στὴν ἔκδοσή μας ἐκρίναμε σκόπιμο ν' ἀντιπαραθέσωμε στὸ κείμενο τις ἀντίστοιχες αὐτῆς εὐαγγελικῆς περικοπές, γιὰ νὰ φανῆ καθαρότερα ἢ ἐξάρτησή του ἀπ' αὐτῆς καί γενικὰ ὁ τρόπος τῆς διασκευῆς.

Γιὰ τὴν ποιητικὴ ἀξία τῶν «Λόγων Παρακλητικῶν» δὲ μπορεῖ φυσικὰ νὰ γίνῃ κανένας λόγος. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἄχαρο καί ξερὸ κατασκευάσµα, πού ἡ στενὴ προσκόλλησή του στὰ εὐαγγελικὰ πρότυπα — γιὰ νὰ μὴν ποῦµε ἡ ἀδεξιότητα τοῦ στιχοπλόκου — τὸ ἔχει στερήσει καί ἀπὸ τὴν παραμικρὴ ποιητικὴ πνοή. Ἡ στιχοουργία του πάντως δὲν εἶναι κακὴ, παρ' ὅλο πού χρησιμοποιεῖ πολὺ κοινές (ρηματικῆς ἰδίως) ὁμοιοκαταληξίες. Ἀτελεῖς ὁμοιοκαταληξίες συναντοῦµε στὰ διστίχη 17 - 18 (δὲν εἶµαι—ὀπού' µαι), 21 - 22 (πάγει—πάγει), 25 - 26 (πάθη—νά' ῥθη), 41 - 42 (φέρνω—κερδαίνω), 45 - 46 (χάνει—κάµνει), 51 - 52 (προφήτων—τούτων), 79 - 80 (λέγω—λέγω)* καί τονισµὸ τῆς τρίτης συλλαβῆς τοῦ δεύτερου ἡμιστίχιου στὸ στίχο 45 (... | πὸν πολλὰ σᾶσε χάνει).

* Ἀπὸ γλωσσικὴ ἀποψη τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ 16ου αἰῶνα παρουσιάζει μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον. Μὲ τὴ γλωσσικὴ του ἀνομοιομορφία, τοὺς ἀρχαϊσµοὺς καί τοὺς γλωσσικοὺς βιασµοὺς του µᾶς δείχνει πόσο ἀδιαμόρφωτο ἀκόµη σὰν λογοτεχνικὴ γλῶσσα ἦταν τότε τὸ κρητικὸ ἰδίωμα. Ἀρχαϊσµοὺς θὰ συναντήσωµε ἀρκετοὺς καί στὸ λεξιλόγιο (οὐκ στ. 96, ἤγουν στ. 112, πόθεν στ. 22, ποτὲ (= κάποτε) στ. 103, ἀπολέση στ. 54, τὴν χεῖρα στ. 19 κλπ.) καί στὴ μορφολογία (παραγγέλλης στ. 35, ἀνέστησε στ. 110, μακροῦα στ. 78, ἀρωστιά στ. 97, 100, κόµπωσι στ. 14 κλπ.) καί στὴ γραμματικὴ (κοιµᾶσθε στ. 37, ἐπροφήτευσ-

*) Στὰ διστίχη 97 - 98 καί 103 - 104, πού παρουσίαζαν κι' αὐτὰ ἀτελεῖ ὁμοιοκαταληξία, πιστεύοµε πὸς τὴ διορθώσαµε μέ τις κριτικῆς µας ἐπεμβάσεις· βλ. καί τις Σηµειώσεις στὸ διστίχο 51 - 52 ('Ἡ ἔλλειψη ὁμοιοκαταληξίας ἀνάμεσα στοὺς στίχους 35 - 36 καί 55 - 56 ὀφείλεται ἀσφαλῶς σὲ χίσµα τῆς χειρογράφης παράδοσης, βλ. τις Σηµειώσεις). Τὸ ἴδιο μποροῦµε νὰ ποῦµε καί γιὰ τοὺς ἀρχικά ὑπέµετρος στίχους 8, 26, 46, 71 καί 95 καί τὸν ἀρχικὰ ἄµετρο στίχο 3.

σες στ. 25, νύκτα(ν) στ. 27, 102, 105, κλέπιην στ. 65 (ἀλλὰ κλέφτη στ. 62), αὐθέντη στ. 17, (ἀλλὰ τᾶφέντη στ. 61, λευθερώνω στ. 83, λευθερώσουν στ. 86, 87, ἐλευθερώσης στ. 96 κλπ.) καὶ τέλος στὴ σύνταξη (ἐμπιστευμένοι ταῖς γραφαῖς στ. 76). Δὲ λείπουν οὔτε κάποιου γλωσσικοὶ βιασμοί, ὅπως: στὸν πατήρ μου στ. 55, τῶν προφήτων (παρατονισμὸς γιὰ μετρικοὺς λόγους) στ. 51, ἀτός του ν' ἀπολέση στ. 54. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγερόκλιτα στοιχεῖα παρεμβάλλονται ἀνάμεσα σὲ λέξεις καὶ τύπους ὁμαλοῦς καὶ γνήσια δημοτικούς, καθὼς συμβαίνει καὶ στὰ ἄλλα κρητικὰ ποιήματα τοῦ 16^{ου} αἰῶνα, ὅπως π. χ. τὴ «Ρίμα Ἐθνητικὴ» τοῦ Ἰωάννου Πικατόρου⁹ καὶ τὸν «Ἀπόκοπο» τοῦ Μπεργαδῆ¹⁰. Ἀπ' αὐτὰ τὰ ἔργα, ποὺ ἀνήκουν στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 16^{ου} αἰῶνα, οἱ «Λόγοι Παρακλητικοὶ» φαίνονται πάντως μεταγενέστεροι, γιὰτι ἔχουν λιγώτερα ἀρχαῖα στοιχεῖα (δὲ χρησιμοποιοῦν π. χ. τὶς μετοχὰς σὲ -ντα, τὸ ἔνωρθο ἀπαρέμφοτο τοῦ ἀορίστου σὰ χρονικὴ πρότασι, τὸ εἰς μὶὸν κ. ἄ.). Ἄς σημειωθοῦν ἐδῶ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικὰς κρητικὰς λέξεις καὶ τύπους ποὺ καταγράψαμε στὴν ἀρχή, καὶ μερικὰς ἄλλες ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσες, ὅπως οἱ λέξεις ἀδιάγετον (=ἀμετάτρεπτο) στ. 28, κόμπωσιν στ. 14 (ἡ λέξι δὲ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἄλλο κείμενο), μίσσος (=πιάτο) στ. 19, ὄλοτελις στ. 98, καταβάλλουν (=κατηγοροῦν) στ. 81. Ἀσυνήθιστη ἐπίσης εἶναι ἡ σύνταξι τοῦ νόμου ἄδικε στ. 78 καὶ τῆς πίστης ἄδικος στ. 93.

Μὰ ἡ πραγματικὴ σημασία τῶν «Λόγων Παρακλητικῶν» βρίσκεται ἄλλοῦ: στὸ γραμματολογικὸ εἶδος ποὺ ἀνήκουν, δηλαδὴ στὸ θέμα τους σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ δραματικὴ τους μορφή. Ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ ἓνα ἄγνωστο θρησκευτικὸ δράμα ποὺ ἔχει ὑπόθεσι τὴ σταύρωσι τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ μὲ ἓνα νέο «Μυστήριον τῶν Παθῶν» ποὺ πρέπει νὰ συγκριθῆ μὲ τὰ δυτικὰ σύγχρονα ἢ προγενέστερά του «Mystères de la Passion». Τὸ πρῶτο γνωστὸ μέχρι σήμερα ποιητικὸ «Μυστήριον τῶν Παθῶν» στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία τὸ ὑποδείξαμε σὲ μιὰ πρόσφατη μελέτη μας¹¹: εἶναι τὸ δράμα τοῦ Κρητικοῦ ποιητῆ τοῦ 16^{ου}

⁹) Βλ. Ἐ. Κ ρ ι α ρ ἄ, Ἡ Ρίμα Ἐθνητικὴ τοῦ Ἰωάννου Πικατόρου, «Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 2 (1942 - 1949), σ. 10 - 12, ὅπου γιὰ τὴ γλῶσσα τοῦ ποιήματος.

¹⁰) Βλ. γιὰ τὸ ὄραϊο αὐτὸ ποίημα τὶς πρόσφατες ἐργασίες τοῦ Λ ί ν ο υ Ν. Π ο λ ί τ η, Παρατηρήσεις στὸν «Ἀπόκοπο» τοῦ Μπεργαδῆ, «Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη, 1953, σ. 546 - 560 καὶ Ἰ. Θ. Κ α κ ρ ι δ ῆ, Ἐρμηνευτικὰ στὸν «Ἀπόκοπο» τοῦ Μπεργαδῆ, «Κρητικὰ Χρονικὰ», τόμ. Ζ' (1953), σ. 409 - 413.

¹¹) Μ. Ἰ. Μ α ν ο ὄ σ α κ α, Ἐλληνικὰ ποιήματα γιὰ τὴ Σταύρωσι τοῦ Χρι-

αἰῶνα Μαρίνου Φαλιέρου «Θρηγος εἰς τὰ Πάθη καὶ τὴν Σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ», πού θὰ τὸ παρουσιάσωμε σύντομα σὲ κριτικὴ ἔκδοσι. Οἱ «Λόγοι Παρακλητικοί» πού δημοσιεύομε σήμερα ἐδῶ, στιχοῦργημα ἀνώνυμο γραμμένο κι' αὐτὸ ἀπὸ Κρητικὸ ποιητὴ καὶ στὸν ἴδιον αἰῶνα, εἶναι τὸ δεύτερο πού ἔρχεται σὲ φῶς. Εἶναι φανερὸ πὼς μὲ τὴν ἀνεύρεση καὶ τὴ δημοσίευσή τῶν κειμένων αὐτῶν θὰ χυθῆ νέο φῶς σ' ἓνα σπουδαῖο πρόβλημα πού τόσες συζητήσεις ἔχει προκαλέσει ἴσαμε σήμερα: τὸ πρόβλημα τῆς ὑπαρξῆς θρησκευτικοῦ θεάτρου στὸ Βυζάντιο καὶ στὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο¹².

Χωρὶς νὸ ἔχωμε τὴν πρόθεσιν ν' ἀντιμετωπίσωμε ἐδῶ τὸ σοβαρὸ αὐτὸ πρόβλημα, θὰ διατυπώσωμε μονάχα δυὸ οὐσιώδεις παρατηρήσεις. Ἡ πρώτη εἶναι πὼς τὰ δυὸ αὐτὰ γνωστὰ ὡς τώρα ἑλληνικὰ δραματικὰ ποιήματα γιὰ τὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ εἶναι πολὺ σύντομα, ἀντίθετα μὲ τὰ δυτικὰ «μυστήρια» πού εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐκτενῆ: ὁ «Θρηγος» τοῦ Φαλιέρου ἔχει μόλις 404 στίχους καὶ οἱ «Λόγοι Παρακλητικοί», πού μᾶς σώθηκαν 112 στίχοι τους, φαίνεται πὼς κι' ἂν δὲν εἶχε χαθῆ ἢ συνέχειά τους, δὲ θὰ εἶχαν συνολικὰ πολὺ περισσότερους ἀπὸ 300 στίχους¹³. Καὶ ἡ δευτέρη παρατήρηση εἶναι πὼς δὲν κατέχομε πρὸς τὸ παρὸν ἀναμφισβήτητες ἀποδείξεις γιὰ τὸ ὅτι τὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα ἐγράφησαν γιὰ νὰ παρασταθοῦν στὴ σκηνή, ὅπως συνέβαινε μὲ τὰ «μυστήρια» τῆς Δύσης, καὶ ὄχι ἀπλῶς γιὰ νὰ διαβαστοῦν: Τὸ ποίημα τοῦ Φαλιέρου ἀρχίζει μὲ ἓνα περίεργο πρόλογο¹⁴ πού μιλεῖ γιὰ μιὰ φανταστικὴ σκηνογραφία καὶ μιὰ ὑποθετικὴ παρακολούθησιν τῆς

στοῦ (Extrait des Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier), Ἀθήναι, 1952, σ. 3 - 12.

¹²) Βλ. αὐτόθι, σ. 1 - 3, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ἔς προσεθῆ ἔκει καὶ τὸ πρόσφατο βιβλίον τοῦ August C. Mahr, *The Cyprus Passion Cycle. Notre Dame, Indiana*, 1947 (Publications in Medieval Studies, The University of Notre Dame, IX), πού ἐπανεκδίδοντας τὴν κυπριακὴ περὶ σκηνοθετικῆς διάταξιν τῶν Παθῶν τοῦ Χριστοῦ τὴν πρωτοδημοσιευμένη ἀπὸ τὸ Σπ. Λάμπρο («Νέος Ἑλληνομῆμων», τόμ. 13, 1916, σ. 381 - 407) ἀπὸ τὸν Cod. Palat. gr. 367 τοῦ Βατικανοῦ, γραμμένο μεταξὺ 1260 καὶ 1274, παρουσιάζει τὴ νέα καὶ ἐνδιαφέρουσα ἀποψη πὼς τὸ ἑλληνικὸ αὐτὸ κείμενον δὲ μπορούσε νὰ ἔχη δυτικὰ πρότυπα, γιὰτὶ ἀπλούστατα τὰ «μυστήρια» τῆς Δύσης ἦσαν μεταγενέστερά του, καὶ καταλήγει (σ. 17) στὸ ὅτι «this Cyprus Passion play appears to be first complet Passion play known to history».

¹³) Οἱ «Λόγοι Παρακλητικοί» συντέμνον τὸ θέμα, ἐνθ' ὃ Φαλιέρος τὸ ἀναπτύσσει. Γι' αὐτὸ καὶ υποθέτομε πὼς θὰ εἶχαν λιγώτερους στίχους, παρ' ὅλο πού ξεκινοῦν τὴν ὑπόθεσιν ἀπὸ πολὺ πῶς μὲν.

¹⁴) Βλ. Μ. Ί. Μανούσκα, ὁ. π., σ. 11, ὅπου καὶ τὸ κείμενον τοῦ προλόγου.

παράστασης, μετὰ τὴ βοήθεια ἐνὸς Ἑβραίου ποὺ μετάφραζε τοὺς διαλόγους ἀπὸ τὰ ἑβραϊκὰ εἰς ἑλληνικά. Οἱ «Λόγοι Παρακλητικοί» πάλι σώζονται βέβαια ἀνάμεσα στοὺς στίχους τῶν καὶ παρεμβλητῶν πεζῶν ἐπιγραφῶν ἢ φράσεις ποὺ ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα ποὺ συνομιλοῦν ἢ δροῦν, οἱ φράσεις ὅμως αὐτές, ὅπως εἶναι διατυπωμένες, δὲ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμε μετὰ βεβαιότητα ἂν πρόκειται γιὰ πραγματικὰς ὁδηγίαις στοὺς ἠθοποιούς γιὰ τὴν παράσταση ἢ γιὰ σημειώσεις ποὺ ἔχουν σκοπὸ νὰ διευκολύνουν ἀπλῶς τὴν ἀνάγνωσιν¹⁵. Οὔτε καὶ οἱ ἐπιγραφῶν τῶν δυὸ αὐτῶν ποιημάτων («Θρῆνος» καὶ «Λόγοι Παρακλητικοί») ταιριάζουν πολὺ σὲ ἔργα θεατρικά. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη ὅμως τὸ πρᾶγμα, τὰ κείμενα αὐτά, σὰν μοναδικὰ εἰς τὸ εἶδος τοῦ, δὲν παύουν νὰ ἔχουν πολὺ ἐνδιαφέρον.

Ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου ποὺ ἐκδίδομε εἶναι ἄρκετὰ μειονεκτικὴ: Ὑπάρχουν τρία βέβαια χάσματα, ἀνάμεσα στοὺς στίχους 35 - 36, 55-56 καὶ 104 - 105. Ἡ ὀρθογραφία εἶναι κακὴ, ὅπως εἶπαμε, καθὼς καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν λέξεων. Σὲ ἄρκετὰ σημεῖα τὸ κείμενον εἶναι ἐφθαρμένο. Τὸ ἀποκαταστήσαμε ἄπου καὶ ὅσο μπορέσαμε (βλ. ἰδίως τίς διορθώσεις μίς στοὺς στ. 7 - 8, 59, 62, καὶ 79, 69 - 70 κλπ.), ἔμειναν ὅμως καὶ χωρία ποὺ παρουσιάζουν δυσκολίας εἰς τὴν ἀποκατάστασιν (βλ. στ. 52, 88). Στὶς σημειώσεις ποὺ ἐπιτάσσομε εἰς τὴν ἔκδοσιν ἀντιμετωπίζομε μερικὰ δύσκολα ζητήματα τοῦ κειμένου.

Poco o nulla resta a me da dire dopo che l'illustre mio amico ha, con tanta sicurezza, mostrato come sia cretese la Passione panormitana che qui si pubblica per la prima volta. Ad ogni modo ben poco sappiamo della provenienza del manoscritto che ce l'ha tramandata: possiamo dire soltanto che esso appartiene ad un fondo di codici che sono per lo più originari dei conventi greci dell'Italia meridionale. Che un manoscritto con un testo cretese si trovi a Palermo non ci sorprende affatto: i rapporti

¹⁵ Ἐκτὸς ἀπὸ τίς τυπικὰς ἐπιγραφὰς («Ὁ Ἰούδας πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς», «Ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰούδαν» κ. τ. δ.), ποὺ συνοδεύονται συχνὰ μετὰ τὸ ρῆμα «λέγει» («Ὁ Πέτρος λέγει πρὸς τὸν Χριστόν» κ. τ. δ.), συναντοῦμε εἰς τὸ κείμενον τίς ἐξῆς τέσσαρις ἐκτενέστερες καὶ ὁδηγίαις: α) «Ὁ Ἰούδας πρὸς τὸν Χριστόν διδίδει τὸ φίλημα» (πρὶν ἀπὸ τὸ στ. 41) β) «Ὁποῦ ἔκοψεν ὁ Πέτρος τοῦ Μάλχου τὸ ὄπιον» (πρὶν ἀπὸ στ. 53) γ) «Ὅταν ἐπήγαγαν εἰς τὸν Πιλάτον καὶ ἐρραπίζαν τον» (πρὶν ἀπὸ τὸ στ. 61) δ) «Εἰς Ἰουδαίῳς ἔδωκεν τοῦ Χριστοῦ ῥάπισμα» (πρὶν ἀπὸ τὸ στ. 77). Εἶναι ἀξιοπρόσεκτον ὅτι οἱ τρεῖς τελευταῖαι ἐκφέρονται εἰς παρεμνοχρῶνον, σὰν νὰ πρόκειται γιὰ ἀφήγησιν, καὶ μονάχα ἡ πρώτη, ποὺ ἔχει ἐνεστώτα, μπορεῖ ἰσως νὰ θεωρηθῆ ὁδηγία γιὰ σκηνικὴ δράσιν.

fra le due grandi isole mediterranee, Creta e la Sicilia, non furono mai infrequenti, almeno sino a che i Veneziani riuscirono a difendere l' isola greca dall' occupazione turca. Se però si può sempre pensare che la nostra Passione sia stata esemplata da un Cretese residente a Creta (e poi portata in Sicilia), non è da escludere che essa possa essere stata scritta o, per quel che ci interessa, copiata, da un Italiota che, a sua volta, aveva presente l' originale cretese. Son così indotto a chiedermi se il menante ha trascritto fedelmente il testo dall' originale cretese o se egli copiandolo non vi ha introdotto qualche sua particolare abitudine linguistica: questi idiotismi divengono ancor più probabili se si ammette (e certe imprecisioni o incertezze grafiche possono esserne non trascurabili testimoni) che l' amanuense abbia scritto un testo che conosceva a memoria. In tal caso potremmo scorgere nel nostro testo una testimonianza sia pur tenue e fievole della lingua greca qual' era parlata nell' Italia meridionale alla fine del Medio Evo: testimonianza però tanto fievole e tenue che si perde per entro la sicura impronta linguistica d' Oltremare.

Nel testo, oltre alle forme certamente cretesi, M. Manoussakas ha avvertito la presenza di elementi dialettali scarsamente localizzabili. Ciò non ci meraviglia affatto: chiunque ha dimestichezza con testi «dialettali» antichi, sa bene quanto spesso le vere forme peculiari del dialetto - base siano mescolate e si nascondano in mezzo ad una massa meno differenziata: la precisione dialettale è, si può ben dire, un fatto relativamente recente. Questi elementi genericamente dialettali o diffusi in più di un dialetto meritano un' attenzione alquanto limitata. C'è però da tener presente ancora un altro fatto: non è per niente sicuro che l'odierna distribuzione delle isoglosse greche sia identica a quella del XVI secolo o che l' area attuale di diffusione di ogni singola isoglossa sia qual' era durante il XVI secolo. Da questo punto di vista i dialetti greci d' Italia hanno un singolare privilegio, quello (per esprimermi in termini neolinguistici) dell' area seriore che conserva la fase anteriore: possono quindi conservarci qualche fatto linguistico che attualmente non esiste presso gli altri dialetti neogreci o è limitato al cretese o a questo o a quel dialetto. Di conseguenza, se dall' analisi che andremo facendo risulterà che il grico ed il bovese (i due dialetti greci ancor oggi parlati in Italia) presentano qualche punto

di contatto con il cretese, non si deve necessariamente credere che ciò sia dovuto a una particolare origine comune del cretese e dei dialetti greci dell' Italia meridionale, ma solo al fatto che questi dialetti han conservato dei fatti che prima potevano essere estesi anche ad altre aree dialettali greche.

A tal proposito si può citare :

ἀπιλογήθηκες vv. 77, 82 : cfr bovese *apologéo* «rispondo» R. 184¹⁶ εἰοῦιος v. 45 : cfr bov. *etiúto* «questo», R. 279; ἐθώρου v. 104 : cfr bov. *θoró* «vedo», R. 787; κάθα v. 83 : cfr bov. *kaða* «ogni», R. 933.3; πολλὰ v. 45 : cfr bov. e grico *poddi* «molto» (con —i «avverbiale»), R. 1760; πούπειες v. 18 : cfr bov. *púpote*, grico *púpeti* «in nessun luogo», R. 1769.

Si noti poi *aúto* v. 54 (e *διαταῦτος*, v. 71, *γιαῦτος* v. 112) : cfr bov. *áfto* «questi» (R. 279 vedi anche dello stesso Rohlfs la *Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität*, Monaco 1950, pag. 112 e seg.).

La caduta della vocale pretonica che si ha in *καθημερονό* trova una buona corrispondenza nel grico *kataperní* (sost.) «*quotidiano» > «giorno di lavoro» (il particolare passaggio semantico è forse un calco di quello che si ha in lat. *quotidianus* che diventa nel romanzo salentino *uttisciana* (sottinteso *dia*) «giorno di lavoro»), R. 842. Grica è anche la finale —*éa* di *μακρέα* v. 78 : cfr grico *makréa*, R. 1305 (ved. anche la *Grammatica* ora citata del Rohlfs, pag. 106 e il mio recente studio *Sui dialetti romanzi e romaici del Salento*, Milano 1953, pag. 127 e seg.).

La forma *μίσσος* v. 19 trova, a mio avviso, una non trascurabile spiegazione nella voce *mmissu* del dialetto romanzo salentino, nel quale significa «razione dei legumi che vengono cotti per il pranzo».

Degno di nota è il fatto che il bovese ha, come il cretese (nel nostro testo ad es. in *μιλοῦσι* del v. 60) —*si* come desinenza della III persona plurale (pres. *grafusi*, aor. *egrátsa(s)i*)¹⁷.

Degna di particolare attenzione è *ἴις* v. 78 che ricorre sol-

¹⁶) Con R. indico l' *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität* (Halle 1930) di G. Rohlfs; con il numero rimando ai singoli articoli.

¹⁷) Ciò ci permette di precisare che le tracce di greco d' Italia che possono riscontrarsi nel nostro testo, vanno, sia pur genericamente, attribuite al tipo bovese, piuttosto che al tipo grico.

tanto in testi cretesi ¹⁸ quest' avverbio è strettamente legato all' avverbio grico *itu* «così», R. 1580 (che a sua volta va con i pronomi *ito*, *itto* «questi»), sicché la forma italiota serve a illuminare ulteriormente quella cretese, sin qui rimasta isolata.

Inoltre alla fine dei vv. 7 e 8, e cioè proprio in rima, al posto di *πηαίνη* e *γιαίνη* il manoscritto ha *πιάνη* e *γιαίνη* (ved. nell'apparato critico): ora, se si considera che il bov. ha *jano* «guarire» (transitivo!), R. 2255, si può anche pensare che l' errore dell' amanuense sia dovuto al fatto che egli aveva presenti le forme bovesi e per distrazione le ha introdotte nel testo.

Ed infine c'è da notare un' ultima cosa. Come osserva giustamente il mio collaboratore, il racconto della nostra «Passione» segue, si può dire, pedissequamente il testo evangelico, senza introdurvi quegli elementi di carattere popolare che caratterizzano i testi similari neogreci. Ora, proprio lo stesso fatto ho avuto modo di notare studiando le «Passioni» cantate dai Greci del Salento (ved. un mio lavoretto sull' argomento che è pubblicato nella miscellanea Koukoulés):¹⁹ e questa coincidenza di ispirazione è tanto più interessante per il fatto che dal canto loro i canti romanzi della «Passione» dell' Italia meridionale sono ricchi degli stessi elementi popolari che ritornano nei canti greci.

Bene fa il mio collaboratore a sottolineare, come tipicamente cretese, la costruzione *ὁ; θέλειε τὸν κάμειτε*. Vorrei però rammentare come un analogo anticipo dell' oggetto si ha talvolta, in posizione per lo più enfatica, anche in grico, specialmente quando l' oggetto è un sostantivo. Si veda quindi :

na dziso a teli, tin kardia - su dó - mmu

«se vuoi ch' io viva, dammi il tuo cuore» (Morosi *Studi* ecc., Lecce 1870, pag. 17);

tin akápi - mu vale is ti fsiht

«l' amor mio metti nell' anima» (I b.; pag. 51);

tin ageldta tin fjakka dógeté - ti s to Triannisa

«la vacca cattiva datela a Triannisa» (I b., pag. 74)²⁰.

¹⁸) Ved. 'Ε. Κριαρᾶ, Γλωσσικά σημειώματα. Ε'. Οί τύποι *ίτις και ίτσι* εις δύο χωρία του Φορτουνάτου και του Γύπαρι, «Αθηνᾶ», t. 48 (1938), p. 88 - 90.

¹⁹) ΕΕΒΣ, 23, 1953.

²⁰) Si veda anche a Corfù nella raccolta Λαογραφική ὕλη ἐκ Κερκύ-

L' anticipo dell' oggetto si può però avere anche con il congiuntivo imperativo:

médeko mi fonásete já ména

«non chiamate medico per me» (Ib., pag. 62).

Per concludere, dirò che questa mia aggiunta può aver avuto due scopi nettamente distinti.

Uno: mostrare chè il testo è stato copiato da un Italo-greco che ha introdotto qua e là degli elementi dialettali. Naturalmente, non possedendo noi altri punti di riferimento per il greco d'Italia che i testi dialettali raccolti quasi esclusivamente dopo il 1870, il confronto lo abbiám fatto con i dialetti greci attualmente parlati in Italia: ma il nostro confronto è pur sempre legittimo e possibile ché, se i dialetti greci d'Italia hanno qualcosa in comune con quelli d'Oltremare, e la coincidenza, non è secondaria e dovuta puramente a evoluzioni spontanee identiche, ma distinte, si deve ammettere che è molto difficile che gli elementi dialettali del grico e del bovese siano dovuti a contatti posteriori al XVI secolo.

Se però non avremo potuto dimostrare il primo nostro assunto (il nostro compito è particolarmente difficile ché nel testo, a parte gli elementi «arcaici» o classicheggianti e quelli dialettalmente poco differenziati, la presenza di elementi decisamente cretesi è stata messa in evidenza con precisione da M. Manousakas), ci sarà stata offerta ancora una volta la possibilità di sottolineare quanto siano frequenti ed importanti le isoglosse che collegano ancor oggi i dialetti greci d'Italia al resto dell' area linguistica greca.

ρας di G. I. Salvanos e M. Salvanou-Papavlassopoulou (Atene 1930) καλῶς τὰ κάνετε (pag. 25) e (pag. 15 della II parte) τὸν ἥλιο βάλε μάγουρα...

B. KEIMENO

- (f. 80r) Λόγοι παρακλητικοὶ εἰς τὰ τίμια καὶ ἅγια πάθη
τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θροῆτος τῆς
ὑπεραγίας Θεοτόκου
<Ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάδες>
Ξεύρετε, μαθητάδες μου, τὸ θεὸν ὅσον μιλῆσω.
Τὸ Πάσχα θέλει νὰ γενῆ δυὸ μέρες ἀπὸ πίσω.
- (f. 80v) Ἐτότε θέλει προδοθῆ | διὰ <να> τότε σταυρωθῶσιν
ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου στοὺς Ἑβραίους, κριτήριον νὰ τὸν δώσωσιν.
Συμβούλιον τῶν ἀρχιερέων
5 Τρόπον ἃς κάμωμεν, γοργὸν τὸν Ἰησοῦν νὰ δοῦμεν,
νὰ βάλωμεν τὰ χέρια μας ὡγιά νὰ πληρωθοῦμεν
καὶ ἀδιὰ πὸν κάμνει, σὸν ναὸν τὰ Σάββατα νὰ πηαίνη
(f. 81r) καὶ τοὺς νεκροὺς νὰ μὴν ψηφῶ | καθημερινὸν νὰ γαίνη.
Τὴν σκόλη μὴν τὸν πιάσωμεν, διὰ τὸν λαόν, μὴν ποῦσιν
10 ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τὴν σκόλην τοὺς οὐδὲν τῆγε ψηφοῦσιν.
Ὁ Ἰούδας πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς
Αὐτὸν ὅπου γυρεύετε με πειρασμόν σας τόσο
πέτε μου, τί μοῦ δίδετε νὰ ὅσον τότε προδώσω;
Οἱ ἀρχιερεῖς πρὸς τὸν Ἰούδαν
(f. 81v) Τριάντα ἀργύρια σοῦ δίδομεν καὶ νὰ τα καὶ ὀρδινιάσω
γοργὸν με δίχως κόμπωσιν τὸν Ἰησοῦν νὰ πιάσω.
Ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάδες
15 Ἀμὴν, ἀμὴν ὁ Δάσκαλος λέγω, κατέχετε το :
εἰς σας με θέλει ἀπαρνηθῆ σήμερον, ξεύρετέ το.
Ὁ Πέτρος πρὸς τὸν Χριστόν
(f. 82r) Αὐθέντη μου καὶ Δάσκαλε, | αὐτὸς ἐγὼ δὲν εἶμαι
νὰ σὲ προδώσω πούποτε, σὰν μαθητῆς ὅπου ἴμαι.
Ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητάδες
Ὅποιος τὴν χεῖρα μετ' ἐμὲν σὶ τὸ μίσσος θέλει ἀπλώσει,
20 ξεύρειτε τοῦτο θαρρετά, αὐτὸς με θεὸν προδώσει.
Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀληθινά, ὡς ἐν γραμμένο πάγει,
(f. 82v) ἀμὴ ὅπου τὸν ἐπρόδοκεν | ἀλί του πόθεν πάγει.

Edidimus nunc primum ex cod. Ponorm. Bibl. Commun 2Qq-A-78, 77.
80r 91v. 3 <να> add. || 4 δώσω || 7 λαὸν || πιάνη || 8 καθημερινῶ || γαίνη || 11
τόσον || 14 πιάσωσιν || 14/15 τοὺς μαθητάδες nos: τὸν Ἰούδαν cod. || 16 ἴσας.

Ματθ. κς', 1 sqq.

1 Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς πάντας τοὺς λόγους τούτους,
2 εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ Πάσχα
γίνεται, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι.

3 Τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ εἰς
4 τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ λεγομένου Καϊάφᾶ καὶ συνεβουλεύ-
5 σαντο ἵνα τὸν Ἰησοῦν δόλω κρατήσωσιν καὶ ἀποκτείνωσιν· ἔλεγον
δὲ· μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται ἐν τῷ λαῷ

14 . . . Τότε πορευθεὶς εἰς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Ἰούδας Ἰσκα-
15 ριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπεν· τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑ-
μῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔσθησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια . . .

21 . . . καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν· ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἰς ἐξ ὑμῶν
22 παραδώσει με· καὶ λυπούμενοι σφόδρα ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ εἰς
ἕκαστος αὐτῶν· μὴ τι ἐγὼ εἶμι, κύριε;

23 ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ τὴν χεῖρα ἐν τῷ τρυ-
24 βλίῳ, οὗτός με παραδώσει· ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει κα-
θὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη

Textum comparavimus Novo Testamento quem edendum curave-
runt Eberhard et Erwin Nestle, Stuttgartae, a. d. 1936.

<’Ο> Ἰούδας πρὸς τὸν Χριστὸν

Καὶ νὰ ἔμαι ἐκεῖνος, Δάσκαλε, ὁποῦ σὲ θε̄ προδοῶσω,
στὰ χέρια τῶν ἁμαρτωλῶν μὲ ὄρεξη νὰ σὲ δώσω;

’Ο Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰούδα

- 25 Ἐσὺ εἶπες καὶ ἐπροφήτευσες διὰ τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη
<ε̄>τζί καὶ διὰ τὴν σταύρωσιν ποὺ γδέχομέστε νὰ ῥθῆ.
(f. 83r) Ὅλοι θέλετε πειρακτῆ τὴν νύκτιαν εἰς ἐμένα,
διατῑ ἔναι ἀδιάφερον σ’ ἐμὲν τὸ γίνεται καθένα.
Δαβῶσει θέλουν τὸν βοσκόν, τὰ πρόβατα νὰ φύγουν,
30 νὰ χωριστοῦν ἀλλήλους των, ἀντάμα νὰ μὴν σμίγουν.
Ἄλήθεια, πρὶν ν’ ἀνασηθῶ, στὴν Γαλιλαίαν ἐμπρὸς σας
f. 83v) πάγει θέλω νὰ μ’ εὔρετε | ἐμὲν τὸν Δάσκαλό σας.

’Ο Πέτρος λέγει <πρὸς> τὸν Χριστὸν

Ὅλοι νὰ πειρακτῆσιν, ἐγὼ ποτὲ σ’ ἐσένα,
μᾶλλιος τὰ χέρια μου κρατῶ, ὦ Δάσκαλε, δεμένα.

’Ο Χριστὸς πρὸς τὸν Πέτρον

- 35 Ἀμὴν, σοῦ λέγω, κάτεχε καὶ μὴν μου παραγγέλλης
* * * * *
νὰ δοκιμάσης τὸν σταυρὸν μὲ θάνατον κριτήριον.
’Ο Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητὰδες λέγει
(f. 84r) Κοιμᾶσθε καὶ ἀναπεύεστε, ἡ ὥρα ἔδ᾿ σιμῶνει
ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου νὰ πιαστῆ καὶ οὐδεποσῶς γλυτώσει.

’Ο Ἰούδας λέγει πρὸς <τούς> Ἰουδαίους

Ἐλᾶτε νὰ παγαίνωμεν, τίποτες μὴν φοβᾶστε!

- 40 ἐκεῖνον τὸν περιπλεκτῶ καὶ τὸν φιλήσω πιάστε.

’Ο Ἰούδας πρὸς τὸν Χριστὸν δίδει τὸ φίλημα

- (f. 84v) Χαῖρε, Ῥαμβί, Διδάσκαλε! τούτους ὁποῦ σὲ φέρον
τριάντα ἀργύρια ἅπάνω σου ἅπ’ ὄλους τους κερδαίνω.
Πιάσετε, δέσετε σφικτὰ τοῦτον ὁποῦ σᾶς δίδω,
ὡς θέλετε τὸν κάμετε, ἐγὼ σᾶς τὸν προδίδω.
45 Ἐτοῦτον λέγουσιν Χριστόν, ποὺ πολλὰ σᾶσε χάνει
(f. 85r) τὸ γένος σας καθήμερό, | χριστιανοὺς τοὺς κάμνει.
Χορτάσετε τὰ χέρια σας ἅπάνω στὸ κορμίν του, .

26 <ε̄>τζί nos: τζί cod. || ante νὰ add. γὰ cod., quod delevimus ||
post versum 35 versus quosdam deesse putamus || 46 καθημερῶ.

25 ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος· ἀποκριθεὶς δὲ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν
εἶπεν· μή τι ἐγὼ εἶμι, ζαββί; λέγει αὐτῷ· σὺ εἶπας . . . . .

30 . . . Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἔλαιῶν. Τότε λέγει
31 αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ
νυκτὶ ταύτῃ· γέγραπται γάρ, πατάξω τὸν ποιμένα καὶ
διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς·
32 μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν. ἀπο-
33 κριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπεν αὐτῷ· εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν
34 σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ἀμὴν
λέγω σοι ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἄλκτορα φωνῆσαι τρεῖς ἄ-
παρνήσῃ με . . . . .

45 τότε ἔρχεται πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ λέγει αὐτοῖς· καθέυθετε λοιπὸν
καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ ἤγγικεν ἡ ὥρα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν . . . . .

48 . . . ὁ δὲ παραδιδούς αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων· ὃν ἂν
φιλήσω αὐτός ἐστιν· κραιθήσατε αὐτόν.

49 καὶ ἐνθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ εἶπεν· χαῖρε, ζαββί, καὶ κατε-
φίλησεν αὐτόν.

ἔπειδή αὐτός του ἠθέλησε νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του.

Ἄξιός ἐστις πρὸς τὸν Ἰουδαῖον

Φίλε, καὶ μὲ τὸ φίλημα ἤρθες νὰ μὲ κομπώσῃς;

(f. 85v) 50 δὲν τό ἄγε δίκαιον τὸν καλὸν Δάσκαλον νὰ προδώσῃς.
Ἄμὴ διὰ νὰ πληρωθῇ | τὸ γράμμα τῶν προφητῶν,
+ χρειάζομενον εἶναι σήμερον ὅπου μὲ πρόκες τούτων +

Ὅπου ἔκοψεν ὁ Πέτρος τοῦ Μάλχου τὸ ὠτίον

Βάλε σιῆ θήκην τὸ σπαθί, διατὶ <οἱ> γραφῆς τὸ λέει,
ὅποιος μετ' αὐτοῦ ἐκδικηθῆ, αὐτός του ν' ἀπολέσῃ.

55 Πιστεύεις καὶ δὲν δύνομαι ἀπάνω σὶ τὸν πατήρ μου

(f. 86r) * * * * * | καὶ πρὸς ἐσᾶς φταισμένος.
* * * * *

Καθημερὸν εἰς τὸν ναὸν ἤμουν καὶ ἰκούτέ μου·
τώρα μ' ἐπιάσατε ἄδικα ὄλοι καὶ κρούετε μου.

Ἄμ' ἦτον χρειάζομενον, ὡγὶά νὰ πληρωθοῦσι

60 τῶν προφητῶν σας οἱ γραφῆς εἰς ὃ, τι μᾶς μιλοῦσι.

Ὅταν ὑπήγαιναν στὸν Πιλάτον καὶ ἐρραπίζαν τον

(f. 86v) Πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ Ῥηγός, τὰ φρένη τοῦ Πιλάτου,
ἂν ἔν κ' ὀρίζεις, ἄκουσε τοῦ κλέφτη τὰ κακὰ του.

<Ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους>

Ἐλπείτε το, μετὰ χαρᾶς ν' ἀκούσω τὴν αἰτιάν του,
ἂν εἶναι, σὰν τὸ λέγουσιν, μεγάλη <ἡ> δασκαλία του.

Ὁ Κεντημίον πρὸς τὸν Πιλάτον

(f. 87r) 65 Τοῦτον τὸν κλέπτην ἠῦραμεν πάντα νὰ σκανδαλίζῃ
τὸν νόμον τὸν ἐβραϊκὸν καὶ ὄλους μας νὰ μᾶς βροῖζῃ.
Καὶ τοῦτος λέγει, δύναται τὸν κόσμον νὰ χαλάσῃ
καὶ <'ς> τορεῖς ἡμέρες δεύτερον πάλιν νὰ τόνε οἰάσῃ.
Καὶ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ νὰ κάμῃ νὰ μισσεύουν
70 καὶ χριστιανοὶ νὰ γίνωνται, σὲ κεῖνον νὰ πιστεύουν.

48 αὐτόστον. || 52 locus corruptus videtur || 53 <οἱ> add. || λέειν | post
versum 55 deest quidquid || 57 λαὸν || 59 Ἄμ' ἦτον nos : Ἄμ' ἦτον cod.
|| πληρωθοῦσιν || 62 κ' nos : τί cod || 64 εἶναι nos (cf. v. 74): ἔχει cod. ||
<ἡ> add. || 68 <'ς> add. || 69 μισσεύουν || 70 πιστεύουν nos : μισέ-
βουν cod.

50 ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν ἀνεψῷ· εἰαῖρε, ἐφ' ὃ πάρει· τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐκράτησαν αὐτόν.

Ἰωάν. ιη', 10—11

10 Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν εἴλκυσεν αὐτήν, καὶ ἔπαισεν τὸν τοῦ ἀρχιερέως δούλον καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίριον τὸ δεξιόν·
11 ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος· εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· βάλε τὴν μάχαιραν εἰς τὴν θήκην . . .

Ματθ. κς', 52 σφφ.

52 . . . . . πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρᾳ
53 ἀπολοῦνται· ἢ δοκεῖς ὅτι οὐ δύναμαι παρακαλέσαι τὸν πατέρα μου,
καὶ παριστήσει μοι ἄρτι πλείω δώδεκα λεγιῶνας ἀγγέλων,
54 πῶς οὖν πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ ὅτι οὕτως δεῖ γενέσθαι; Ἐν ἐκεί-
55 νῃ τῇ ᾠρᾷ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τοῖς ὄχλοις· ὡς ἐπὶ ληστὴν ἐξήλθατε
μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με; καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ,
56 ἐκαθεζόμεν διδάσκων καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με· τοῦτο δὲ ὄλον γέ-
γονεν ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν . . . . .
. . . . .

60 . . . ὕστερον δὲ προσελθόντες δύο εἶπαν· οὕτως ἔφη· δύναμαι κα
61 ταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομησαί.

(f. 87v) Διὰ ταῦτος ἤλθामεν σ' ἐσέν | νὰ τὸν ξεκαθερίσης
καὶ ἴτιες εἰς τὰ χέρια μας πάλιν νὰ τὸν ἀφήσης.

Ὁ Πιλάτος πρὸς τὸν Χριστὸν

Καὶ σὺ, Χριστέ, ἀποκρίσου τους, εἰπὲ καὶ τὴν αἰτιάν σου,
ἂν ἔναι, σὰν τὸ λέγουσιν, μεγάλη ἢ δασκαλιά σου.

Ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Πιλάτον

75 Ἐσύ περ τοῦτον ἀπ' ἀρχῆς τὸ ἔναι καὶ θέλει εἶσται·
(f. 88r) ἐ | μπιστευμένοι ταῖς γραφαῖς τῶν προφητῶν σας εἶστε.

Εἰς Ἰουδαῖος ἔδωσεν τοῦ Χριστοῦ ῥάπισμα

Ἦτις ἀπιλογήθηκες τώρα τὰρχιερέα;
σκύλε, τοῦ νόμου ἄδικε, στέκε δαμι μακρὲά!

Ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἑβραῖον

Ἄν ἔν κι' ἐμίλησα κακά, εἰπὲ κακὰ τὸ λέγω·
(f. 88v) 80 εἰ δὲ | καὶ ἐμίλησα καλά, γιάντι μοῦ κρούς 'ς τὸ λέγω;

Ὁ Πιλάτος πρὸς τὸν Χριστὸν

Οὐδὲν ἀκούς τί λέγουσιν κ' εἶντα σὲ καταβάλλουν;
ἀπιλογήσου, πέ τους το, ἀνὲ γροικᾶς τί σφάλλουν.

Ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους

Ἦξεύρετε, κάθα καιρὸν ἔχω νὰ λευθερώωω
(f. 89r) ἔναν ἀπὸ τὴν φυλακὴν, | νὰ μὴν τότε σκοιτώνωω.
85 Καὶ ἀπὸ τοὺς δύο ποιὸν θέλετε νὰ κάμω νὰ σταυρώσωω;
τὸν Βαρραβᾶν γιὰ τὸν Χριστὸν νὰ πῶ νὰ λευθερώσωω;

Οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς τὸν Πιλάτον

Τὸν Βαρραβᾶν γιὰ χάρισμα κάμε νὰ λευθερώσωω
καὶ τὸν Χριστὸν ὁπού 'φταισε νὰ πᾶσι νὰ σταυρώσωω.

(f. 89v) Ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους

Κ' εἶντα κακὸ σᾶς ἔκαμε καὶ ὄλοι ἀπὸν μιλεῖτε;
(f. 90r) 90 τὸ κρῖμα του ποῦ θέλει πᾶ' ὄλοι σας θυμηθῆτε.
'Εγὼ καμμίαν ἀφορμὴν δὲν βροῖσκω τοῦ θανάτου·
λοιπὸν ἀφήτε τον νὰ πᾶ' εἰς τὰ καμώματά του.

Ὁ Κεντηρίων πρὸς τὸν Πιλάτον

(f. 90r) Διαιὶ ἔν τῆς πίσιης ἄδικος | κ' ἔσένα τοῦ Πιλάτου,

71 ἐξεκαθερήσεις || 76 ἐμπιστευμένη || 79 κι' nos: τῆ cod. (cf. v. 62) ante
v. 85 add. ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους cod., quod omittendum pu-
tavimns || 86 διὰ || 88 ὁπού 'φταισε nos: ὁπούπρσαι cod.

62 καὶ ἀνιστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· οὐδὲν ἀποκρίνη, τί οὐτοί σου
 63 καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα· καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐ-
 τῷ· ἔξορκίζω σε κατὰ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ
 64 εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· σὺ εἶπας.

Ἰωάν. ιη', 22—23

22 ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντες εἰς παρεστηκῶς τῶν ὑληρειῶν ἔδωκεν ῥά-
 πισμα τῷ Ἰησοῦ εἰπὼν· οὕτως ἀποκρίνη τῷ ἀρχιερεῖ; ἀπεκρίθη
 23 αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ·
 εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;

Ματθ. κζ', 13 sqq.

13 . . . τότε λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος· οὐκ ἀκούεις πόσα σου καταμαρ-
 14 τυροῦσιν; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα, ὥστε θυ-
 15 μάζειν τὸν ἡγεμόνα λίαν. Κατὰ δὲ ἑορτὴν εἰσῆλθει ὁ ἡγεμὼν ἀπο-
 16 λύειν ἓνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον· εἶχον δὲ τότε δέσμιον ἐπί-
 17 σημον λεγόμενον Βαρραββᾶν· συνηγμένους οὖν αὐτῶν εἶπεν αὐ-
 τοῖς ὁ Πιλάτος· τίνα θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν [τὸν] Βαρραββᾶν ἢ Ἰη-
 σοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν; . . . . .
 21 τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπαν· Βαρραββᾶν.
 22 λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· τί σὺν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον
 23 Χριστόν; λέγουσιν πάντες· σταυρωθήτω. ὁ δὲ ἔφη· τί γὰρ κακὸν
 24 ἐποίησεν; οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον λέγοντες· σταυρωθήτω· ἰδὼν δὲ
 ὁ Πιλάτος ὅτι οὐδὲν ὄφελεῖ ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται, λαβὼν
 ῥῶτον ἀπενίψατο τὰς χεῖρας κατέναντι τοῦ ὄχλου λέγων· ἀθῶός εἰμι
 ἀπὸ τοῦ αἵματος τούτου· ὑμεῖς ὄψεσθε.

ἔμπρός σου τὸν ἠφέραμεν νὰ μάθῃς τὰ κακὰ του.
 95 Ἐσὲν τὸν ἐπροδώσαμεν, διὰ νὰ τόνε σταυρώσῃς
 οὐκ εἶσαι φίλος Καίσαρος, ἄν τὸν ἐλευθερώσῃς.

Ὁ πωραλυτος λέγει τοῦ Πιλάτου

(f. 90v) Χρόνους εἶχα σαρανταοκτὼ εἰς ἀρρωσία περίσσα,
 ἐκ τὸν καιρὸν τὰ ῥοῦχα μου | ὀλοτελὶς ἐλύσα·
 καὶ ὄντιεν ἐδιάβην ὁ Χριστός, ὁ λόγος του μ' ἐποῖκεν
 100 κ' ἐνεσηκώθην ὁ ἐλεεινὸς καὶ ἡ ἀρρωσία μὲ ἀφήκεν·
 καὶ προπατῶ, δοξάζω τὸν Θεὸν μου καὶ πατέρα,
 εἶτι εἰμὶ ἁμαρτωλὸς νύκτι καὶ τὴν ἡμέραν.

Ὁ τυφλὸς λέγει τοῦ Πιλάτου

(f. 91r) Τυφλὸς ἐγύριζα ποτὲ μὲ | τὸν μεγάλον πόνον,
 οὐδὲν ἐθώρονν πούπετα, ἤκουγα λόγον ἰόνον.
 * * * * *

Ἄτερος παράλυτος λέγει τοῦ Πιλάτου

105 Ζουγκλὸς κορμὸς ἐκείτομον νύκτι καὶ τὴν ἡμέραν,
 καὶ εἰς τὴν ὑγίαν οἱ χάρες του πιστεύοντις μ' ἐφέραν.

Ἡ αἱματορροοῦσα λέγει τοῦ Πιλάτου

(f. 91v) Δώδεκα χρόνους ἔτρεχε τὸ αἷμαν ἀπὸ μένα·
 τομοῦ ἴπιασα τὸ χέρι του, ὅλα ἦσαν γιαιτρεμένα.
 Ἄ θέλετε καὶ πλεότερον τό ἴκαμεν ὁ Χριστός μας,
 110 ἀνέστησε τὸν Λάζαρον, ὁπού 'τον δάσκαλὸς μας.

Ὁ Κεντηρίων λέγει πρὸς τὸν Πιλάτιον

Τοῦτα τὰκούγεις, κάτεχε, ὅλ' εἶναι μαθηγῆς του
 γιαιῦτος τὰ μάγια τὰ καμνε, ἤγουν τὲς ἀρετῆς του.

* * * * *
 * * * * *

desunt reliqua

94 ἀπρόσον || τὰ cod.¹: κα cod. || 95 ante ἐσὲν add. λοιπὸν cod., quod
 deleuimus || 97 περίσια || 98 ἔλυσαν || 104 μόνον post λόγον transposuimus
 || post versum 104 deest quidquid || 107 ἔτρεχα || 108 τὸ μοῦ πιάσα || 109
 post θέλετε verbum ἰδεῖν habebat codex, quod omittendum putavi-
 mus.

Ἰωάνν. ιθ', 12

οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐκραύγασαν λέγοντες· ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος.

Acta Pilati. A, cap. VI-VIII

(Evangelia apocrypha . . . rec. Const. de Tischendorf, editio altera, Lipsiae, 1876, p. 237 - 240)

cap. VI. 1. Εἰς δὲ τῶν Ἰουδαίων παραπηδήσας ἡξίου τὸν ἡγεμόνα λόγον εἰπεῖν. λέγει ὁ ἡγεμών. εἴ τι θέλεις εἰπεῖν, εἰπέ. ὁ δὲ Ἰουδαῖος ἔρη· ἐγὼ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἐν κλίνῃ κατεκείμεν ἐν ὁδῶν πόρων· καὶ ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ πολλοὶ δαιμονιζόμενοι καὶ ποικίλαις νόσοις κατακείμενοι ἐθεραπεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ· καὶ τινες νεανίσκοι κατελεήσαντές με ἐβάστασάν με μετὰ τῆς κλίνης καὶ ἀπήγαγόν με πρὸς αὐτόν. καὶ ἰδὼν με ὁ Ἰησοῦς ἐσπλαγίσθη καὶ λόγον εἶπεν μοι· ἄρὸν σου τὸν κράββατον καὶ περιπάτη. καὶ ἦρα τὸν κράββατόν μου καὶ περιεπάτησα· λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Πιλάτῳ· ἐρώτησον αὐτὸν ποία ἡμέρα ἦν ὅτε ἐθεραπεύθη. λέγει ὁ θεραπευθεὶς· ἐν σαββάτῳ. λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· μὴ οὐχ οὕτως ἐδιδάξαμεν ὅτι ἐν σαββάτῳ θεραπεύει καὶ δαίμονας ἐκβάλλει;

2. Καὶ ἄλλος Ἰουδαῖος παραπηδήσας λέγει· ἐγὼ τυφλὸς ἐγεννήθην, φωνὴν ἤκουον καὶ πρόσωπον οὐκ ἔβλεπον· καὶ παράγοντος τοῦ Ἰησοῦ ἔκραξα φωνῇ μεγάλῃ· ἐλέησόν με, υἱὲ Δαυίδ. καὶ ἤλῃσέν με καὶ ἐπέθηκεν τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἀνέβλεψα παραχρῆμα. καὶ ἄλλος Ἰουδαῖος παραπηδήσας εἶπεν· λεπρὸς ἐγενόμην καὶ ἐθεράπευσέν με λόγῳ.

cap. VII. Καὶ γυνή τις, ὄνομα Βερνίκη, ἀπὸ μακρόθεν κράζουσα εἶπεν· αἰμορροοῦσα ἦμην, καὶ ἡράμην τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, καὶ ἐστάλη [scribe : ἐστάθη] μου ἡ ὀύσις τοῦ αἵματος ἢ δι' ἑτῶν δώδεκα. λέγουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· μόνον [scribe : νόμον] ἔχομεν γυναῖκα εἰς μαρτυρίαν μὴ ὑπάγειν.

cap. VIII. . . . . ἄλλοι δὲ εἶπον ὅτι τὸν Λάζυρον τεθνηκότι ἠγειρεν ἐκ τοῦ μνημείου τετραήμερον . . . . .

Cf. Acta Pilati B (graece), cap. VI - VIII (ed. Tischendorf, p. 297 - 299) et Gesta Pilati (latine), cap VI - VIII (ibid., p. 354 - 357).

VI. 2. fidelius versui 105 in B: ἕτερος εἶπε· κυλλὸς ἦμην, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἐβόησα· ἐλέησόν με, κύριε καὶ λαβόμενός με τῆς χειρός, εὐθὺς ἠγέρθη· ἄλλος εἶπεν· ἐγὼ λεπρὸς ἦν, καὶ ἰάσατό με μόνον διὰ λόγον.

Γ' Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. *Ξεύρετε, μαθητάδες μου...* Από τους στ. 1 - 4 φαίνεται πώς λείπει ή επιγραφή, που θα ήταν άσφαλώς «*Ὁ Χριστός πρὸς τοὺς μαθητάδες*», όπως τη συναντούμε πριν ἀπὸ τὸ στ. 19.

7 - 8. Ὅπως ἦταν στὸ χειρόγραφο ὁ στ. 7 (καὶ αὐτὰ που κάμνη στὸν λαόν, τὰ Σάββατα νὰ πιάνη) δὲν εἶχε κανένα νόημα. Μὲ τὶς διορθώσεις που θεωρήσαμε ἀναγκαῖο νὰ κάμωμε (στὸν ναόν... νὰ πηγαίη) πιστεύομε πὼς ἀποκαταστάθηκε τὸ χωρίο. Ὁ ὑπαινιγμὸς γιὰ τὰ Σάββατα κλπ. γίνεται στὴν εὐαγγελικὴ περικοπὴ Ματθ. ββ', 1 - 13.

8. Διορθώσαμε ἐδῶ γιὰ λόγους μετρικoὺς τὸ καθημερινῶ τοῦ χειρογράφου σὲ καθημερινῶ (τὸ ἴδιο κάμαμε καὶ στὸ στ. 46). Τὸ καθημερινῶ, που ἀπαντιᾷ συχνὰ στὰ κρητικά κείμενα, τὸ βρισκομε ἄλλως τε καὶ στὸ στίχο 57.

35 - 36. Μεταξὺ τῶν δυὸ αὐτῶν στίχων εἶναι βέβαιο πὼς ὑπάρχει χάσμα. Τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἀνομοιοκαταληξία καὶ ἡ ἔλλειψη λογικῆς συνοχῆς. Οἱ στίχοι που ἔχουν παραλειφθῆ θὰ ἦταν ἀρκετοί: Ἄντιστοιχοῦν στὴν εὐαγγελικὴ περικοπὴ Ματθ. κς', 34 - 44, που περιλαμβάνει τὸ τέλος τῆς ἀπάντησης τοῦ Ἰησοῦ στὸν Πέτρο που ἔμεινε ἀτέλειωτη στὸ στ. 35 («*ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρεῖς ἀπαρνήσῃ με*») καὶ τὴν προσευχὴ τοῦ Χριστοῦ στὴ Γεθσημανῆ, που τὴ συνεχίζουν οἱ στίχοι 37 κ. ἐξ. Ὅσο γιὰ τὸ στ. 36, πρέπει ν' ἀνυφέρηται κι' αὐτὸς στὴν προσευχὴ αὐτῆ, ἀλλὰ δὲ βρήκαμε ἀκριβῶς παρᾶλληλό του εὐαγγελικὸ χωρίο.

52. Ὁ στίχος αὐτός, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο («*χρηαζόμενον ἔνε σήμερον ὁ ποῦμε πρίκτες τούτων*») εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος Ὅσο τολμηρῆ κι' ἂν φανῆ, νομίζομε πὼς ἡ μόνη διόρθωση που θ' ἀποκαθιστοῦσε τὸ νόημα (καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξία) θὰ ἦταν ἡ ἐξῆς: *σήμερον χρειαζόμενον τὸ πὸν μ' ἐποικες ἦτον*. Πρβλ. καὶ τοὺς στ. 59 - 60, ὅπου διευκυνώνεται τὸ ἴδιο νόημα μὲ διαφορετικὰ λόγια.

55 - 56. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει ἀσφαλῶς δεῦτερο χάσμα, ἀφοῦ καὶ τὸ νόημα διακόπτεται καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία λείπει ἀπὸ τὸ στίχο μάλιστα 56 σὴνεται μονάχα τὸ δεῦτερο ἡμιστίχιο, που μ' αὐτὸ ἀρχίζει τὸ φ. 86r. Εἶναι πολὺ πιθανὸ πὼς ἀπ' ἐδῶ παράπεσε ἓνα φύλλο, ἀφοῦ μάλιστα, ὅπως φαίνεται καὶ στὴ φωτογραφία, τὸ φύλλο 86r εἶναι ἐπιδιωρθωμένο στὸ ἐσωτερικὸ περιθώριο μὲ μιὰ χάρτινη ταινία. Ἄν εἶναι ἔτσι, τότε δὲ θὰ λείπουν περισσότεροι ἀπὸ 10 στίχοι, ὅσους θὰ χωροῦσε ἓνα φύλλο τοῦ χειρογράφου. Τὸ χάσμα πάντως εἶναι μικρὸ, γιατί τὸ εὐαγγελικὸ χωρίο που ἀντιστοιχεῖ σ' αὐτὸ εἶναι ὅλο κι' ὅλο τὸ Ματθ. κς', 53 - 55.

57. Ἡ διόρθωση τοῦ λαόν σὲ ναόν (πρβλ. καὶ τὴν ὅμοια διόρθωσή μας στὸ στ. 7) εἶναι βέβαιη, ἀφοῦ τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ματθαίου (κς', 55) ἔχει: «*ἐν τῷ ἱερῷ*».

63. Μπροστὰ ἀπὸ τὸ στίχο αὐτὸ πρέπει βέβαια νὰ ὑπῆρχε ἀρχικὰ ἡ ἐπιγραφή «*Ὁ Πιλάτος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους*», ὅπως ὑπάρχει καὶ πριν ἀπὸ τοὺς στ. 83 καὶ 89.

69 - 70. Πιστεύομε πὼς ὁ ἀντιγραφῆς στὸ τέλος τοῦ στ. 70 ἐπανάλαβε ἀπὸ παραδρομὴ τὸ τέλος τοῦ προηγούμενου (μισσοῦν), ἀντὶ νὰ γράψῃ πισεύουν, ὅπως θὰ εἶχε τὸ ἀρχικὸ κείμενο.

88. Τὸ ὁποῦρεται τοῦ χειρογράφου θέλει βέβαια διόρθωση. Δὲ θὰ μᾶς ἱκανοποιῦσε ἡ εὐκόλη διόρθωση ὅπου ᾿προπε. Γι' αὐτὸ προτιμήσαμε νὰ διορθώσουμε ὅπου ᾿φραισις, πού εὐδοκῶναι ἀπόλυτα τὸ νόημα· πρβλ. καὶ τὸ φραισιμένο: τοῦ στ. 56.

104. Μετὰ τὸ στίχο αὐτὸ ὑπάρχει ἀσφαλῶς τρίτο χάσμα, ἴσως ἐνὸς μόνο διατίχου ᾿Εχουν παρσλειφθῆ τὰ λόγια τοῦ τυφλοῦ πού ἀναφέρονται στὸν τρῶπο τῆς θεραπείας του ἀπὸ τὸ Χριστό.

109. Μετὰ τὸ ἄ θέλετε ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο μιὰ λέξη μὲ 4 γράμματα πού δὲ διαβάζεται στὴ φωτογραφία, γιατί φαίνεται σὰ μισοσβημένη (εἶναι ἴσως: ἰδεῖν). Οὕτε τὸ νόημα πάντως τῆ χρειάζεται, οὕτε τὸ μέτρο τὴν ἀνέχεται καὶ γι' αὐτὸ τὴν ὀβελίσαμε

Δ' Γ Λ Ω Σ Σ Α Ρ Ι Ο *

ἄ 109: ἄν.
 ἀδιάγνωτος 28: ἀγνώριστος, ἀμετάγνωτος.
 αἰτιά (ῆ) 63, 73: ἀδίκημα, ἀμάρτημα.
 ἀλί 22: ἀλλοίμονο.
 ἀλλήλως (των) 30: μεταξύ των.
 ἀμή 22, 51, 59: ἀλλά.
 ἀνὲ 82: ἄν.
 ἄν ἔν καὶ 62, 79: ἄν.
 ἀναπένομαι 37: ξεκουράζομαι
 ἀντάμα 30: μαζί.
 ἀπιλογοῦμαι 77, 82: ἀποκρίνομαι.
 ἀτός τον 48, 51: μόνος του.
 αὔτο 54 αὐτό. Βλ. καὶ: γιαῦτος καὶ διαταῦτος.
 γδέχομαι 26: περιμένω.
 γιά* 86: ἦ.
 γιάνω (μτβ.) 8: θεραπεύω.
 γιάντα 80: γιατί (ἐρωτημ.).
 γιαῦτος 112: γι' αὐτό.
 γοργόν 5, 14: γρήγορο.
 γροικῶ 82: ἀντιλαμβάνομαι.
 δαμί 78: λίγο.
 δασκαλιά (ῆ) 64, 74: διδασκαλία.
 διαταῦτος 71: γι' αὐτό.
 δύνομαι 55: μπορῶ.

εἶντα (ἐρωτημ.) 81, 89: τί.
 ἔν 21, 93 καὶ ἔναι 28, 52, 64*, 74, 75: εἶναι. Βλ. καὶ: ἄν ἔν καί.
 ἔτζι 26, 102: ἔτσι.
 ἐτότε 3: τότε.
 ἐτοῦτος 45: αὐτός.
 ζουγκλός 105: ἀνάπηρος. Ἡ λ. καὶ στὸ D u c a n g e, Glossar. med. inf. Graecit., στ. 465, καθὼς καὶ μὲ τὸν τύπο ζαγλός (στ. 456) Οἱ δύο αὐτοὶ τύποι σώζονται καὶ σήμερα, μαζί μὲ τοὺς τύπους ζαγκλός (*Ἡπειρ.), ζεγκλός (Κεφαλλην.), ζουγκλός (Κρήτ., πλχ.). Ὁ Σ τ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ η ς, Λέξεις Ἑρωτοκρίτου, «Λεξικογραφ. Ἀρχεῖον» σ. 143 - 146 (παράρτ. «Ἀθηνᾶς», τόμ. 26 (1915)) ἐτυμολόγησε τὸ ζουγκλός ἀπὸ τὸ συγκλάω καὶ τὸ ζουγκλός ἀπὸ τὸ ζουκλῶ (πρβλ. καὶ Ν. Π. Ἀ ν δ ρ ι ὠ τ η, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Ἀθήνα, 1951, σ. 71). Σωστότερα ὁμοῦς ὁ Β α σ. Φάβης, Ἀνάλεκτα Φιλολογικά, «Ἀθηνᾶ», τόμ. 53 (1950), σ. 280-281, σχετίζει τὴ λέξη μὲ τὰ ἀρ-

*) Ὅπου σημειώνεται ἀστερίσκος (*), πρόκειται γιὰ λέξεις ἢ τύπους πού δὲ βρίσκονται ἱκανοῦς ἔτσι στὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ διόρθωση τοῦ ἐκδότη.

χαῖτα ζάγκλον οὖσ. — ζαγκλὸν ἐπίθ.
 πού σημαίνουν σκολιός, στρεβλός.

θαρρετὰ (ἐπίρρ.) 20: μὲ θάρρος.
 θωρῶ 104: βλέπω.

ἴτις 77: ἔται.

κάθα 83: κάθε.
 καθήμερῶ 8*, 46*, 57: καθημερνά.
 κάμωμα (τὸ) 92: πράξη, ἔργο.
 καταβάλλω 81: κατηγορῶ, διαβάλλω.
 κατέχω 15, 35, 111: ξέρω.
 κομπώνω 49: ξεγελῶ.
 κόμπωσις (ἡ) 14: ἀπάτη.
 κριτήριον (τὸ) 4, 36: βασιανιστήριον, τι-
 μωρία.
 κροῦῶ 58, 80: χτυπῶ.

λαβώνω 29: χτυπῶ, τραυματίζω.
 λῶω (ἀμεταβ.) 98: λυώνω, φθείρομαι.

μακροῖα 78: μακριά.
 μᾶλλιος 34: ἀπεναντίως.
 μετ' (ἐμὲν, αὐτο) 19, 54: μέ.
 μισσύνω 69: φεύγω, ἀπομακρύνομαι.
 μίσσος (τὸ) 19: πιάτο. Στὰ μεσαιων.
 κείμενα ἀπαντᾷ σὲ ἄρσεν. γένος,
 ὁ μίσσος (μίνσος) βλ. D u c a n -
 g e, Glossar. med. inf. Graec.
 στ. 935, λ. μίνσος καὶ Φ. Κ ο υ -
 κ ο υ λ ῆ, Γεύματα, δειπνα καὶ
 συμπόσια τῶν Βυζαντινῶν, ΕΕ
 ΒΣ, τόμ. 10 (1933), σ. 112 (=Βυζαν-
 τινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. 5,
 ἐν Ἀθήναις, 1952, σ. 152).

νά + αἰτ. 13: ἰδού, πάρε.

ξεκαθαρίζω 71: ἐξετάζω ἀνακρίνω.

δλοτελῖς 98: δλότελο.
 ὄμπρός 94: μπροστά.
 ὄντεν 99: ὄταν.
 ὀρδινιάζομαι 13: ἐτοιμάζομαι.
 οὐδέν 10, 81, 104: δέν.
 οὐδεποσῶς 38: καθόλου.

παγαίνω 39: πηγαίνω.
 περιάζομαι 27, 33: δοκιμίζομαι.
 περιπλέκομαι (μετβ.) 40: ἀγκαλιάζω
 πηαίνω* 7: πηγαίνω.
 πολλά (ἐπίρρ.) 45: πολύ.
 πούπετα 104: πουθενά.
 πούπετες 18: πουθενά.
 προπαῖω 101: περπατῶ.

*Ραμφί 41: ῥαββί (ἔβρ.).

σάν (μὲ ρῆμα) 64, 74, 102: καθώς.
 σιάζω 68: διορθώνω.
 σιμώνω 37: πλησιάζω.
 σκόλη (ἡ) 9, 10: ἡμέρα ἀργίας.
 σμίγω (ἀμετβ.) 30: ἐνώνομαι.

τίποτες 39: τίποτε.
 τὸ - τὸν (ἀναφορ.) 1, 28, 40, 75: αὐ-
 τὸ - αὐτὸν ποῦ.
 τόμου 108: μόλις.

χρειαζόμενος 52, 59: ἀναγκαῖος.

ψηφῶ 8, 10: σέβομαι.

ἰγία (μὲ ὑποτ.) 6, 59: γιὰ (ὑπὸ τὸ:
 ὡς διὰ).

Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΙΚΑΣ — OR. PARLANGELI